

Kalinowska, Barbara

"Wojna 1920 roku w Ostrołęckiem", Janusz Szczepański, Ostrołęka 1997 : [recenzja]

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 11, 189-191

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OMÓWIENIA I RECENZJE

BARBARA KALINOWSKA

JANUSZ SZCZEPAŃSKI, WOJNA 1920 ROKU W OSTROŁĘCKIM

Na rynku wydawniczym coraz częściej ukazują się pozycje poświęcone najnowszej historii Polski. Zjawisko to ma związek z faktem udostępnienia źródeł historycznych, dotyczących tego okresu, dotychczas skrywanych w archiwach Rosji.

Wydana w 1997 roku, staraniem kilku instytucji i towarzystw, praca Janusza Szczepańskiego, oprócz przebiegu działań wojskowych obrazuje problematykę mało dotychczas zbadaną. Autor podejmuje w niej próbę syntetycznej oceny postaw społeczeństwa wobec bolszewickiego najeźdźcy na terenach tak istotnych dla losów kampanii 1920 roku. Książka, ta jest w dużych fragmentach częścią opublikowanej w 1995 roku obszernej monografii traktującej o wojnie 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu.

Zakres chronologiczny pracy dotyczy dwóch miesięcy 1920 roku — lipca i sierpnia.

Książka dzieli się na siedem części. Otwiera ją rozdział „W przededniu wojny 1920 roku” a informacje w nim przytoczone stanowią podstawę do wysuwanych przez Autora wniosków w dalszych partiach pracy. Janusz Szczepański poddaje w nim analizie społeczeństwo części województw białostockiego i warszawskiego. Obrazuje strukturę wyznaniową, społeczną i zawodową mieszkańców ziem zajętych latem 1920 roku przez Armię Czerwoną. Naświetla sytuację gospodarczą, przywiązując wagę do ogromnej pauperyzacji ludności północnego Mazowsza. Fakt ten ma duże znaczenie w przypadku gdy badany jest grunt, na który kierowana była agitacja komunistyczna prowadzona w dużej mierze przez żydowskie organizacje polityczne — Bund i Poalej-Syjon.

Część druga „W obliczu bolszewickiego zagrożenia — lipiec 1920 r.” nakreśliła całą powagę sytuacji, w jakiej znalazło się państwo polskie na skutek wielkiej ofensywy sowieckiej. W ciągu lipca przetoczyła się wojna od Dźwiny i Bug. Powołano Rząd Obrony Narodowej z Wincentym Witosem na czele. Autor prezentuje inicjatyw podejmowanych przez Powiatowe Obywatelskie Komitety Obrony Państwa. Daje przykłady patriotycznej postawy ziemian, duchowieństwa czy funkcjonariuszy Policji Państwowej. Ale Jego uwaga skupia się także na innych zachowaniach ludzkich, takich jak antypaństwowa agitacja komunistów prowadzona na wsi kurpiowskiej czy antywojenna znacznej części społeczności żydowskiej.

Wies była terenem, na którym ścierały się wysiłki rządu, zmierzające do uzyskania jak największej ilości rekruta, i komunistów. Mimo ociągania się chłopów przed wstąpieniem do wojska, z nich głównie rekrutowało się Wojska Polskie mające bronić kraju. Autor analizuje wyniki poboru do wojska organizowanego latem 1920 roku. Z jednej strony podkreśla dużą pomoc duchowieństwa w akcji mobilizacyjnej, z drugiej wskazuje na antypaństwową działalność niektórych lekarzy, którzy zwalniali poborowych od służby wojskowej za łapówki, wręczane za pośrednictwem Żydów.

Powyższe rozważania wprowadzają nas do tematyki części trzeciej poświęconej działaniom odwrotnym wojsk polskich na terenie objętym badaniami. Wojsko Polskie wyprzedzane i obchodzone przez przeciwnika, mimo zaciętych walk, nie zdołało go zatrzymać na żadnej z improwizowanych kolejno linii. Walki te stanowiły końcową fazę bitwy nad Narwią i Bugiem. Uważa się je za pierwszą fazę Bitwy Warszawskiej.

Sytuacja na ziemiach zajętych przez Armię Czerwoną jest tematem czwartego rozdziału „Bolszewickie rządy”, będącego jednym z najciekawszych fragmentów pracy Janusza Szczepańskiego. W czasie gdy wysiłek wojskowy potęgował się, Autor odkrywa cały dramatyzm toczonej wojny ze wszystkimi jej konsekwencjami. Duże rekwizycje ze strony bolszewików, grabieże, morderstwa, wcielanie siłą chłopów do wojska sowieckiego, co prowadziło do walk bratobójczych z polskimi żołnierzami. Autor daje przykłady szczególnego okrucieństwa bolszewików w stosunku do księży i ziemian, którzy do końca z godnością znosili upokorzenia. Bada działalność powiatowych rewkomów, tych struktur sowieckiego systemu, które były następstwem wkroczenia Armii Czerwonej. Pisze o zaangażowaniu polskich i żydowskich komunistów w pracę tych komitetów. Przygląda się jednostkom ale ocenia również grupy społeczeństwa, których wroga działalność miała miejsce w tej wojnie.

Po analizie ludzkich zachowań i postaw, w części piątej, przychodzi czas na opis samej bitwy warszawskiej, decydującej o losach Drugiej Rzeczypospolitej i Europy. Bitwy, która została wygrana dzięki genialnemu planowi zatwierdzonemu

przez Piłsudskiego, błędem dowództwa sowieckiego oraz bohaterskiej postawie polskiego żołnierza i społeczeństwa.

Osobny rozdział przedstawia sytuację na terenach mazowieckich w czasie odwrotu armii Tuchaczewskiego. Po doznanej klęsce bolszewicy pokazali prawdziwe oblicze, mordując i grabiąc nawet najuboższych. Wtedy to, jak pisze Autor, *„wielu polskich chłopów i robotników miało okazję „wyleczyć się” z sympatii do idei komunistycznych, przekonując się, iż istnieje ogromna różnica między hasłami głoszonymi przez rząd sowiecki a sposobem realizacji tych hasel”*. Przytoczone są ponadto przykłady masowej ucieczki ludności żydowskiej w obliczu oddziałów Wojska Polskiego i wycofywania się wraz z bolszewikami oddziałów żydowskich.

Końcowa część pracy traktuje o następstwach bolszewickiego najazdu, o ogromnych zniszczeniach, przestępstwach, do których przyczynił się w znacznym stopniu łatwy dostęp do broni porzuconej przez cofające się oddziały Armii Czerwonej, o represjach jakie spadły na osoby współpracujące z bolszewikami. W tym rozdziale Autor zajął się także istotnym zagadnieniem, jakim było odradzanie się życia politycznego.

Janusz Szczepański badając temat wykorzystał znakomite materiały źródłowe znajdujące się w archiwach polskich jak również niedostępne do niedawna archiwalia rosyjskie, ponadto cały szereg źródeł wydanych drukiem, prasę, pamiętniki. Praca zawiera kilka aneksów. Dużą zaletą książki są zawarte w niej przypisy i trafnie dobrane cytaty źródłowe, co niewątpliwie podnosi jej walory dokumentacyjne.

Mankamentem opisywanej pracy, winna jestem tutaj podania informacji, że wydanie książki było dofinansowane przez KBN, jest niska jakość materiału ikonograficznego. Ponadto moje wątpliwości wzbudza tytuł pracy, a w szczególności fakt badania wydarzeń które zachodziły w innej rzeczywistości, we współczesnych strukturach terytorialnych.

Reasumując te rozważania należy podkreślić, że praca Janusza Szczepańskiego jest jedną z nielicznych opisujących wojnę 1920 roku w różnych jej aspektach. Daje świadectwo surowej prawdzie, przez co oddaje dramatyzm opisywanych wydarzeń. Jest pracą dobrze udokumentowaną. Wychodzi naprzeciw zainteresowaniom historyków ale nie tylko. Jest książką, z którą warto się zapoznać.